

УДК 368.914.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-6-28>**Кулікова Є.О.**аспірант кафедри фінансового менеджменту
та фондового ринку
Одеського національного економічного університету**Kulikova Elizaveta**
Odessa National Economic University**ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ
ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ****FACTORS INFLUENCING ON THE FUNCTIONING
OF THE PENSION FUND OF UKRAINE**

У статті розглянуто питання впливу демографічних та макроекономічних чинників на ефективність функціонування системи пенсійного страхування України. Приділено увагу кожному чиннику окремо. Розглянуто такі показники, як кількість новонароджених та кількість померлих в Україні, очікувана тривалість життя населення, динаміка народжених та померлих, динаміка кількості зареєстрованих розлучень та шлюбів. Розглянуто макроекономічні чинники. Підтверджено факти статистичними даними. Виявлено, що відрахування до Пенсійного фонду України зменшуються і в нього виникає дефіцит, який переважно покривається за рахунок коштів державного бюджету. Проаналізовано демографічні та макроекономічні тенденції. Показано, що якщо не застосовувати ніяких заходів у відношенні параметрів пенсійної системи, то її фінансова стійкість не поліпшиться, а навпаки, коштів на виплату пенсій не буде вистачати з кожним роком усе більше й більше.

Ключові слова: система пенсійного страхування, демографічна ситуація, новонароджені, безробіття, середня заробітна плата, економічно активне населення.

В статье рассмотрен вопрос влияния демографических и макроэкономических факторов на эффективность функционирования системы пенсионного страхования Украины. Уделено внимание каждому фактору отдельно. Рассмотрены такие показатели, как количество новорожденных, количество умерших в Украине, ожидаемая продолжительность жизни населения, динамика родившихся и умерших, динамика количества зарегистрированных разводов и браков. Рассмотрены макроэкономические факторы. Факты подтверждены статистическими данными. Выявлено, что отчисления в Пенсионный фонд Украины уменьшаются и у него возникает дефицит, который в основном покрывается за счет средств государственного бюджета. Проанализированы демографические и макроэкономические тенденции. Показано, что если не принимать никаких мер в отношении параметров пенсионной системы, то ее финансовая устойчивость не улучшится, а наоборот, средств на выплату пенсий не будет хватать с каждым годом все больше и больше.

Ключевые слова: система пенсионного страхования, демографическая ситуация, новорожденных, безработица, средняя заработная плата, экономически активное население.

The article deals with the issues of the influence of demographic and macroeconomic factors on the efficiency of the functioning of the pension insurance system of Ukraine. Attention is paid to each factor separately. Considered such indicators as the number of newborns and the number of deaths in Ukraine, the expected life expectancy of the population, the dynamics of births and deaths, the dynamics of the number of registered divorces and marriages. Macroeconomic factors considered. Confirmed facts by statistical data. It is revealed that the deductions to the Pension Fund of Ukraine are decreasing and there is a deficit, which is mainly covered at the expense of the State Budget of Ukraine. Demographic and macroeconomic trends are analyzed. It has been shown that if no measures are taken in relation to the parameters of the pension system, its financial stability will not improve, but on the contrary, the means of payment of pensions will not suffice with each passing year more and more. When investigating the demographic situation in Ukraine, it should be noted that there is a high mortality rate and a low fertility rate. If the fertility rate does not increase further, the number of elderly people will far exceed the proportion of able-bodied people in the population structure. This can lead to an increase in the number of poor people and a decrease in consumer demand. This can lead to an increase in the number of poor people and a decrease in consumer demand. Ukraine's economy has a profound impact on the level of the pension system. Accepted legislative changes, in essence, only affect the redistributive relations of the Pension Fund of Ukraine, however, they do not solve the fundamental problems of the pension system, in particular, to secure own revenues of the Fund and to finance the appropriate level of payments.

Keywords: system of pension insurance, demographic situation, newborns, unemployment, average wages, economically active population.

Постановка проблеми. Для аналізу фінансової стійкості Пенсійного фонду та вирішення завдання його збалансованості недостатньо знання про зниження в структурі населення чисельності працездатного населення. Необхідно підійти до питання демографії комплексно, сформулювати розуміння про склад та перспективи зміни населення у цілому, а також причини сформованої тієї чи іншої ситуації.

Ефективність пенсійної системи зумовлена сукупністю чинників, які мають у тому числі опосередкований вплив на її функціонування. Для ретельного аналізу стану пенсійної системи доцільно розглянути низку чинників, які безпосередньо впливають на її функціонування, а саме: демографічна ситуація, рівень безробіття, тіньова зайнятість, нормативно-правова база.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем та перспектив розвитку системи пенсійного страхування України приділили значну увагу вітчизняні вчені, зокрема: І.Ф. Гнибіденко, Е.М. Лібанова, О.В. Мартякова, Б.О. Надточій, О.Ф. Новікова, І.М. Прибиткова, Д.В. Полозенко. Разом із тим процес реформування системи пенсійного страхування в Україні триває, тому питання аналізу впливу чинників на ефективність функціонування системи пенсійного страхування залишається актуальним.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз демографічних та макроекономічних чинників впливу на систему пенсійного страхування України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування системи пенсійного страхування тісно пов'язане з демографічними та макроекономічними чинниками.

Одним із пріоритетних та вагомих чинників впливу на реальну картину пенсійної системи вважається демографічна ситуація. Нинішня демографічна ситуація в Україні характеризується зменшенням народжуваності, збільшенням смертності і відсутністю природного приросту, старінням населення.

Передусім необхідно розглянути такі показники, як кількість новонароджених та кількість померлих в Україні. Відзначимо, що ці показники мають тенденцію до зростання (рис. 1).

З рис. 1 видно, що динаміка кількості новонароджених та померлих має хвилюподібний характер, але загалом перевищення кількості померлих над новонародженими призводить до природного скорочення населення, яке веде до зростання кількості осіб пенсійного віку. За такої демографічної ситуації солідарно-розподільча система неспроможна забезпечити належний соціальний захист людей похилого віку.

Велику роль під час аналізу стану системи пенсійного страхування грає очікувана тривалість життя населення. За даними Державної служби статистики України, на 2014 р. тривалість життя для чоловіків становить 66 років, для жінок – 76 років. Розвинуті країни в частині жіночої половини населення давно вже перевершили рубіж у 80 років. Наприклад, за даними Світової організації здоров'я, на 2014 р. тривалість життя жінок у Німеччині становила 83 роки, тривалість життя чоловіків перевищила рубіж у 70 років та наближається до 80 років [4]. Дані рис. 2. говорять про те, що у жінок очікувана тривалість життя більше, ніж у чоловіків, у 2015 р. майже на 11 років.

Очікувана тривалість життя жінок на 2016 р. була найвищою за останні роки, анало-

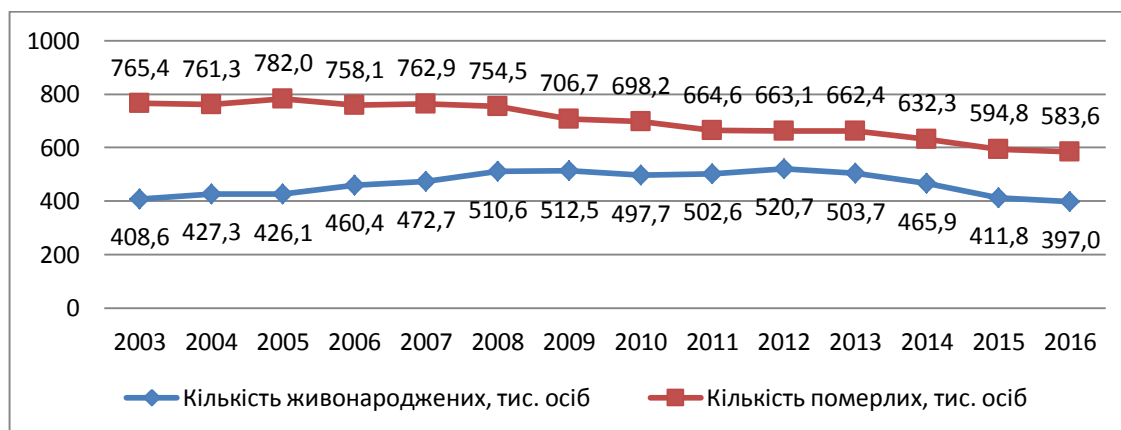

Рис. 1. Динаміка кількості новонароджених та померлих в Україні, 2003–2016 рр., тис. осіб
Джерело: складено автором за даними [3]

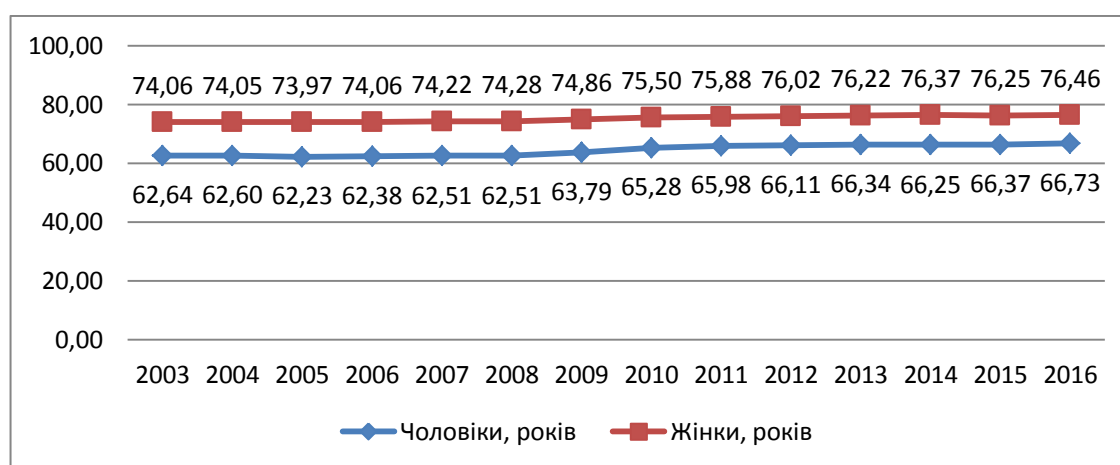

Рис. 2. Очікувана тривалість життя населення України за період 2003–2016 рр.
Джерело: складено автором за даними [3]

гічна ситуація склалася з чоловічою половиною населення. При цьому жінки працюють менше років, ніж чоловіки, тобто мають менший пенсійний стаж, а отже, менше пенсійних прав.

З огляду статистичні дані, можна зробити припущення про надмірне старіння нації. Аналізуючи чисельність окремих вікових груп (табл. 1), можна помітити, що зріст чисельності по групах нерівномірний.

В Україні в розрізі вікової структури переважна більшість припадає на осіб похилого віку. В умовах функціонування солідарної системи така ситуація характеризує напруженість працездатного населення щодо фінансування пенсійних виплат. Цим самим відбувається зростання податкового навантаження на фонд оплати праці, який у 2015 р. становив 55% [1].

Зниження чисельності населення відбулося в кожній віковій групі. Такі зміни підтверджують проблему збалансованості пенсійної системи в майбутньому. Це обов'язково вплине на величину навантаження похилих осіб та вплине

на дохідну та видаткову частини бюджету Пенсійного фонду.

Демографічна ситуація в Україні характеризується не тільки проблемами вікових категорій, а й гендерною. Чисельність жінок перевищує чисельність чоловіків. На протязі останніх років спостерігається постійність у відсотковому відношенні чоловіків і жінок – 46,3% і 53,7% відповідно. Таку постійність неможливо назвати позитивною для пенсійної системи. Якщо порівнювати чисельність чоловіків та жінок за віковими групами, то чим старше вікова група, тим більше в ній жінок. Демографічна структура вважається однією з причин дефіциту бюджету Пенсійного фонду.

Зниження народжуваності в Україні зумовлене переходом в останні роки від багатодітних сімей до малодітних. У 1980-х роках підйом народжуваності був пов'язаний із політикою держави щодо підтримки сімей, а також з антиалкогольною кампанією. На рис. 3 можна спостерігати, що до 2012 р. темп зросту народжува-

ності зростає та досяг піку саме в 2012 р., після чого відбувся спад народжуваності.

Щодо відношення народжуваності та смертності, то в 2003 р. чисельність померлих перевищувала чисельність народжених на 356,8 тис. осіб. Ситуація з перевищенням чисельності смертності над народжуваності спостерігається донині, але це відношення різко зменшилося в 2009 р.

Однак за 14 років (2003–2016 рр.) різниця між чисельністю померлих та народжених становила 3 272,3 осіб. Тобто померло в півтора рази більше, ніж народилося. Як не дивно, народжуваність залежить від вступу до шлюбу [6].

Як видно з даних, наведених на рис. 4, пік розлучень припадає на 2011 р. та становив 182,5 тис. одиниць. Коливання в заключенні шлюбу можуть бути викликані чисельністю населення шлюбного віку. В Україні спостері-

гається тенденція переходу до західної моделі шлюбу, тобто зумовлюється прагненням молодими людьми до вступу в шлюб стати незалежними і самодостатніми, максимально самореалізуватися, а також поширенням цивільних шлюбів.

Тенденція розлучень не поступається тенденції укладання шлюбів. У 2007 р. був достатньо високий рівень укладання шлюбів – 416,4 тис. одиниць. Окрім того, у 2011 р. спостерігався теж високий рівень укладання шлюбів – 355,9 тис. одиниць. Після 2011 р. динаміка укладання шлюбів різко впала.

Таким чином, народжуваність знижується внаслідок більш пізнього вступу в шлюб, поширення цивільних шлюбів.

Другим необхідним базисом для аналізу пенсійної системи є макроекономічні показники, які характеризують загальний стан у країні.

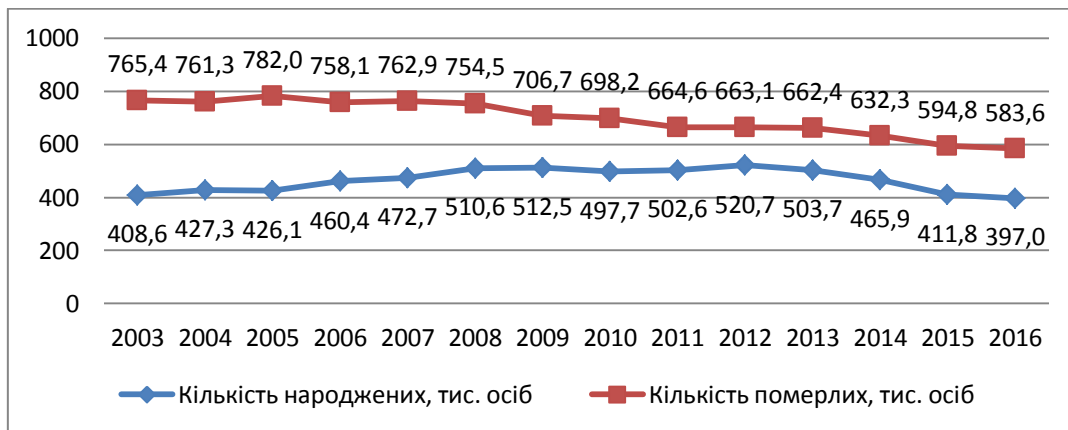

Рис. 3. Динаміка народжених та померлих, тис. осіб

Джерело: складено автором за даними [3]

Таблиця 1

Чисельність окремих вікових груп (2004–2017 рр.)

Все населення	Всього населення	0-14 років	0-15 років	0-17 років	16-59 років	15-64 років	18 років і старше	60 років і старше	69 років і старше
2004	47442,1	7246,3	7966,1	9503,3	29514,6	32826,5	37938,8	9961,4	7369,3
2005	47100,5	6989,8	7664,8	9129,2	29656,3	32603,5	37971,3	9779,4	7507,2
2006	46749,2	6764,7	7408,3	8802,0	29812,1	32417,4	37947,2	9528,8	7567,1
2007	46465,7	6606,4	7218,1	8536,1	29799,8	32256,2	37929,6	9447,8	7603,1
2008	46192,3	6501,1	7071,0	8325,7	29738,5	32184,5	37866,6	9382,8	7506,7
2009	45963,4	6476,2	7005,0	8186,3	29586,0	32169,8	37777,1	9372,4	7317,4
2010	45782,6	6483,6	6982,6	8081,1	29328,6	32130,2	37701,5	9471,4	7168,8
2011	45598,2	6496,0	6975,7	8003,3	29090,1	32137,0	37594,9	9532,4	6965,2
2012	45453,3	6531,5	6993,1	7971,6	28842,2	31993,3	37481,7	9618,0	6928,5
2013	45372,7	6620,6	7047,7	7990,4	28622,9	31846,8	37382,3	9702,1	6905,3
2014	45245,9	6710,7	7120,1	8009,9	28372,5	31606,4	37236,0	9753,3	6928,8
2015	42759,7	6449,2	6816,0	7614,7	26613,3	29634,7	35145,0	9330,4	6675,8
2016	42590,9	6494,3	6856,3	7614,0	26317,4	29327,7	34976,9	9417,2	6768,9
2017	42414,9	6535,5	6887,0	7615,6	25982,0	29011,9	34799,3	9545,9	6867,5

Джерело: складено автором за даними [3]

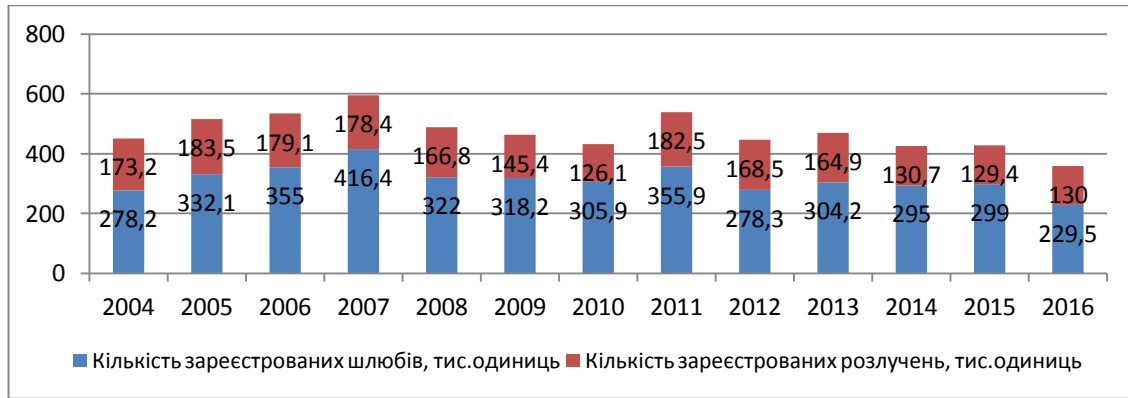

Рис. 4. Динаміка кількості зареєстрованих розлучень та шлюбів, тис. осіб

Джерело: складено автором за даними [3]

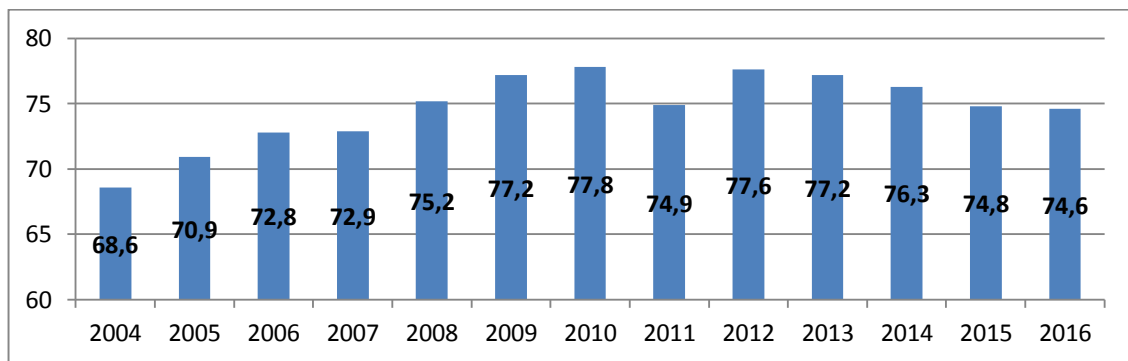

Рис. 5. Співвідношення середньої заробітної плати жінок та середньої заробітної плати чоловіків в Україні, %

Джерело: складено автором за даними [3]

Макроекономіка, як і демографія, надає основоположний вплив на розвиток системи пенсійного страхування. На рис. 5 показана частка середньої заробітної плати жінок та чоловіків.

У період 2004–2010 рр. значення показника стрімко збільшилося з 68,6% до 77,8%, але в 2011 р. спостерігається різкий спад заробітної плати жінок – до 74,2%, тобто на 2,9%. Можливо, це пов'язано з високим темпом росту заробітної плати в бюджетній сфері, де висока частка зайнятих жінок.

Зростання частки заробітної плати жінок позитивно позначиться на пенсійній системі. Більш низька заробітна плата та стаж, виходячи з більш раннього віку виходу на пенсію, зумовлює меншу кількість зароблених пенсійних прав у жінок, аніж у чоловіків, тоді як тривалість життя, а також чисельність жінок, особливо в похилому віці, більше, ніж у чоловіків. Це означає непрямий перерозподіл пенсійних прав від чоловіків до жінок і появу гендерного дефіциту бюджету Пенсійного фонду [2].

Уповільнення темпу приросту реальної заробітної плати за даними Державної служби статистики України в 2011 та 2012 рр. та зниження в 2014 р. в 1,3 рази негативно впливають на збалансованість пенсійної системи, особливо у разі прив'язки індексації пенсій до темпу росту заробітної плати.

Масштаб пенсійної системи визначається страховими внесками та страховими виплатами. Основою страхових внесків є чисельність працюючих, тобто чисельність застрахованих осіб, із котрих виплачується страхові внески [5]. Для пенсійної системи особа народжується тільки тоді, коли за неї починають виплачувати страхові внески. Це можуть бути жінки з 16 до 54 років та чоловіки з 16 до 59 років. Ці категорії громадян належать до економічно активного населення.

Чисельність економічно активного населення в 2012 р. становила 22 011,5 тис. осіб (рис. 6). За 13 років чисельність зменшилася на 4 247,3 тис. осіб.

З огляду на рис. 6, поступовий спад спостерігався в усі роки. Незначний зріст жінок був

Рис. 6. Динаміка чисельності економічно активного населення

Джерело: складено автором за даними [3]

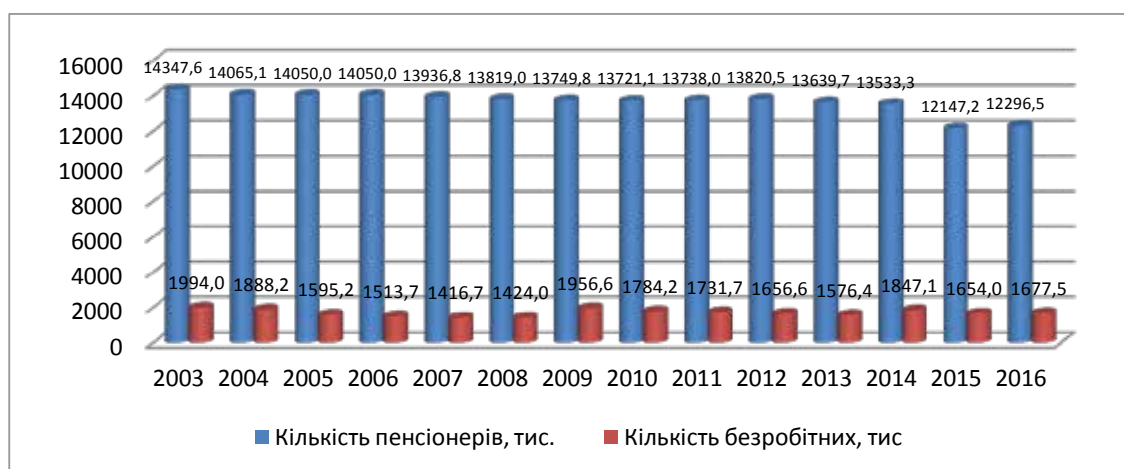

Рис. 7. Динаміка кількості безробітних та пенсіонерів, тис. осіб

Джерело: складено автором за даними [3]

у 2006, 2007 та 2008 рр. Починаючи з 2013 р. відбувся різкий спад чисельності жінок. Щодо ситуації з чоловіками, то їх чисельність із 2004 по 2008 р. збільшувалася. У 2009 р. відбулося незначне зменшення їх чисельності, після чого динаміка почала знову збільшуватися. Наступний різкий спад відбувся в 2014 р.

Зайняті не по найму працівники для пенсійної системи вважаються проблемою. Вони не мають відношення до обов'язкового пенсійного страхування (допомагають на сімейному підприємстві, як правило, неоплачувані працівники).

Безробіття не зараховується у страховий стаж, із допомоги по безробіттю не справляються страхові внески, тому безробітні ніяк не приймають участь у системі обов'язкового пенсійного страхування.

Аналізуючи чисельність безробітних, важливо відзначити, що частина з них все-таки працює, але має приховану заробітну плату (рис. 7). Така частка населення не випла-

чує страхові внески або виплачує їх у мінімальному розмірі. Неформальна зайнятість визначає масштаби недоотримання страхових внесків. Вони знижують загальний рівень трудових пенсій.

Також ситуацію з пенсійним страхуванням загострює безробіття. У 2015 р. кількість безробітних становила 1 654,7 тис. осіб, тоді як зайняте населення – 15 742,0 тис. осіб [3]. Проблема безробіття опосередковано діє на пенсійну систему. Дана ситуація негативно впливає на стан знаходжень до Пенсійного фонду України, основним джерелом бюджету якого є відрахування з фонду оплати праці. Разом із цим демографічне навантаження не визначає реального співвідношення між чисельністю платників внесків на потреби пенсійного страхування і пенсіонерів, оскільки не всі люди працездатного віку сплачують внески до Пенсійного фонду.

Проте на рис. 7 видна позитивна тенденція скорочення чисельності безробітних у

період 2003–2008 рр. з 1 994,0 тис. осіб до 1 424,0 тис. осіб., тобто більше ніж на 70%. Найбільша кількість безробітних налічувала 1 956,6 тис. осіб у 2009 р., після чого вона знову почала падати, проте вже в 2014 р. набула знову високих значень та становила 1 847,1 тис. осіб. Сьогодні рівень безробіття знижується.

Зростання рівня безробіття, тіньової зайнятості зменшує співвідношення між чисельністю платників внесків та пенсіонерів. Тіньова зайнятість несе за собою доходи населення, які не враховуються у фонді оплати праці, а разом із тим і не потрапляють до Пенсійного фонду України. Основною причиною такого стану є прагнення роботодавців знизити витрати та «сховати» доходи від оподаткування. Отже, взявши до уваги проблему безробіття та тіньової зайнятості, можна зробити висновок, що відрахування до Пенсійного фонду України зменшуються і в нього виникає дефіцит, який переважно покривається за рахунок коштів державного бюджету.

Висновки з даного дослідження. Отже, на рівень пенсійної системи впливають різноманітні чинники. Під час дослідження демографічного стану в Україні слід указати про високий рівень смертності та низький рівень народжуваності. Якщо в подальшому народжуваність не підвищиться, то кількість літніх людей набагато перевищить питому вагу працездатних у структурі населення. Це може призвести до зростання кількості бідних та зменшення споживчого попиту. Економіка України має неабиякий вплив на рівень пенсійної системи. Рівень безробіття, питома вага пенсійних видатків по відношенню до ВВП та інші показники вказують на негативну тенденцію щодо подальшого розвитку. Прийняті законодавчі зміни, по суті, лише впливають на перерозподільні відносини Пенсійного фонду України, однак не вирішують принципових проблем пенсійної системи, зокрема забезпечення власних надходжень Фонду та фінансування належного рівня виплат.

Список використаних джерел:

1. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України «Щодо балансування фінансового стану Пенсійного фонду України». URL: http://www.niss.gov.ua/articles/297/#_ftnref12.
2. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія / О.П. Кириленко, Б.С. Малиняк, О.В. Петрушка та ін.; за ред. О.П. Кириленко, Б.С. Малиняка. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 350 с.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. 4. Офіційний сайт Світової організації здоров'я. URL: <https://www.who.int/ru>.
5. 5. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/>.
6. Рудик В.К. Сучасні тенденції розвитку системи пенсійного страхування України: монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2014. 188 с.